

Rozdział I

EWOLUCJA STRUKTUR ORGANIZACYJNYCH, ROZWÓJ KADRY ORAZ BAZY MATERIALNEJ INSTYTUTU

1. WEWNĘTRZNE JEDNOSTKI ORGANIZACYJNE

Wraz z procesem kształtowania się Uniwersytetu w Łodzi na wiosnę 1945 r. rodziło się także łódzkie środowisko historyczne. Obok historyków, których zadaniem było kształcenie studentów historii (na potrzeby oświaty, badań naukowych, służby archiwalnej, instytucji kulturalnych, społecznych itd.), tworzyły się także wydzielone organizacyjnie jednostki prowadzące badania i zajęcia dydaktyczne dla określonych dziedzin wiedzy. Filozofowie mieli więc swą historię filozofii, socjologowie — historię myśli społecznej, filologowie — historię literatury, prawnicy — prawo rzymskie oraz historię państwa i prawa, ekonomiści — historię myśli ekonomicznej, pedagogowie — historię oświaty i wychowania itd. Inne katedry uniwersyteckie były blisko spokrewnione z naukami historycznymi bądź obejmowały wręcz wyspecjalizowane dziedziny historii. Należały do nich: archeologia, etnografia, historia sztuki, muzykologia, antropologia.

Instytut Historii obejmuje więc główny trzon nauk historycznych, posiada wyraźnie sprecyzowane zadania badawcze i dydaktyczne, ale w całokształcie funkcjonowania Uniwersytetu jest to tylko część rozległego i trudnego do zakreślenia, wyraźnymi ramami obszaru wiedzy historycznej. Z tych też powodów na przestrzeni dziesięcioleci rysowały się różne koncepcje organizowania instytucji zajmujących się poszczególnymi dziedzinami wiedzy historycznej.

W pierwszych latach istnienia Uniwersytetu proces studiów historycznych organizował Dziekanat, a poszczególne katedry zapewniały obsadę zajęć dydaktycznych, posiadając pełną niezależność wobec siebie w sprawach procesu badawczego, budżetu, kadr, lokali itd. Istniała więc tylko zależność hierarchiczna: dziekanat, rektorat, ministerstwo.

Brakuje obecnie informacji, kiedy i z czyjej inicjatywy narodziła się myśl zespolenia kilku katedr w instytut.

Pierwszy dokument dotyczący Instytutu Historii ma datę 24 VI 1948 r. Świadczy on o prowadzonych zapewne przez dłuższy czas negocjacjach i przygotowaniach. Oto fragment protokołu z posiedzenia Rady Wydziału Humanistycznego UŁ: „Rada Wydziału przyjęła do wiadomości uchwałę kierowników zakładów: Historii Gospodarczej, Historii Średniowiecznej, Historii Społecznej Starożytności i Średniowiecza oraz Historii Nowożytnej Powszechnej — powołania do życia Instytutu Historycznego z tymczasowym przewodniczącym prof. dr N. Gąsiorowską-Grabowską i zastępcą przewodniczącego prof. dr M. H. Serejskim na czele. Przyjęła też do wiadomości projekt tymczasowego statutu zreferowanego przez prof. Serejskiego”¹. W dokumencie tym pominięty został Zakład Historii Nowożytnej Polski. W 1949 r. w skład Instytutu włączony został także Zakład Historii Starożytnej. W tak ukształtowanym Instytucie kierownikami katedr byli profesorowie: dr Natalia Gąsiorowska-Grabowska, dr Marian H. Serejski, dr Józef Wołski, dr Stanisław Zajączkowski, dr Józef Dutkiewicz. Natomiast Katedra Historii Nowożytnej Powszechnej nie była obsadzona ze względu na brak w niej samodzielnych pracowników naukowych.

Struktura organizacyjna i statut Instytutu zostały zatwierdzone przez Senat UŁ. Na tej podstawie z początkiem roku akademickiego 1948/1949 Instytut rozpoczął swą działalność. Ministerstwo Oświaty przez okres przeszło 2 lat nie wydało jednak zarządzenia o powołaniu Instytutu, toteż prawnie rzecz traktując był to tylko zespół katedr². Nie miało to jednak wpływu na merytoryczną działalność.

Zadania Instytutu zostały określone lakonicznie w statucie, w postaci następujących punktów:

„1. Inicjowanie, prowadzenie i koordynowanie prac naukowo-badawczych.

2. Planowanie nauczania historii na UŁ.

3. Planowanie kształcenia przyszłych pracowników naukowych.

4. Współdziałanie z organizacjami naukowymi oraz społecznymi w zakresie zagadnień historii.

5. Upowszechnianie wiedzy historycznej”³.

Rozwinięcie tych zadań zostało zawarte w piśmie Instytutu do Ministerstwa Oświaty z 1950 r. pt.: *Zgłoszenie Instytutu Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego*. Wyjaśniono w tym dokumencie, że katedry łączą

¹ Akta Instytutu Historycznego UŁ (dalej AIH), od 1 I 1951 do 1952, Załącznik do zgłoszenia Instytutu Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego.

² AIH, Protokoły Komisji Historycznej, 21 X 1950 r.

³ AIH, Akta 1 I 1951—1952.

się w Instytut ze względu na wspólną problematykę badawczo-naukową oraz funkcję dydaktyczną. Wskazano także na konieczność nawiązania kontaktów z analogicznymi ośrodkami w kraju i poza jego granicami. Podkreślono także, że wspólne działanie umożliwi lepsze wykorzystanie posiadanych dotychczas skromnych pomieszczeń lokalowych⁴. Bezpośrednio po powstaniu Instytutu podkreślano silnie konieczność stosowania pracy zespołowej.

Statut wprowadzał następujące władze Instytutu:

- 1) Kierownik,
- 2) Rada Naukowa,
- 3) Rada Administracyjna.

Prowadzone były dyskusje dotyczące specjalizacji badawczej Instytutu. Prorektor UŁ prof. dr Józef Chałasiński sformułował je następująco: „Instytut Historyczny będzie badał najistotniejsze zagadnienia Polski i świata wychodząc z założeń łódzkich”, a kierownik Instytutu, prof. dr Natalia Gąsiorowska, podsumowując dyskusję w dniu 12 XII 1948 r., uznała za celowe i realne dwa główne kierunki badań:

- 1) historię społeczno-gospodarczą nowożytną ze specjalnym uwzględnieniem przemysłu i klasy robotniczej okręgu łódzkiego,
- 2) historię historiografii.

Profesor dr Włodzimierz Dzwonkowski wyraził obawę, iż ta koncentracja badań może dokonać się kosztem historii politycznej⁵. Zarysowany plan badań uwzględniał szczególnie zainteresowania prof. dr N. Gąsiorowskiej oraz prof. dr. M. H. Serejskiego. Przedmioty badań pozostałych profesorów, m. in. prof. dr. S. Zajączkowskiego, nie były eksponowane, a więc stawiane na dalszym planie. Kierownik Instytutu, prof. N. Gąsiorowska, korzystając ze swego autorytetu naukowego i poważnej pozycji politycznej, podjęła energiczne starania o pozyskanie sum pieniężnych dla Instytutu z budżetu Wydziału Humanistycznego, Rektoratu UŁ, Komisji do Spraw Odbudowy Nauki Polskiej i innych⁶.

Zaprezentowany proces kształtowania się Instytutu był odbiciem sytuacji z pierwszych lat Polski Ludowej, a więc obowiązujących naukę przepisów prawnych ustanowionych do II wojny światowej, tradycji akademickich, a także wpływu zmian politycznych, ustrojowych, społecznych i gospodarczych po wyzwoleniu.

W 1948 r. ujawnił się w życiu politycznym kraju proces, który posiada w publikacjach różne nazwy: zwrot polityczny, walka z odchyleniem pravicowo-nacjonalistycznym, początek kultu jednostki, stalinizacja życia społecznego itd. W roku akademickim 1949/1950 proces ten

⁴ *Ibidem*.

⁵ AIH, Protokoły Rady Naukowej, 12 XII 1948 r.

⁶ AIH, Akta 1948 r.

odgórnie, a także przez nieliczne jednostki ze społeczności uniwersyteckiej — oddolnie, był przenoszony i adaptowany do życia akademickiego. Zlikwidowane zostały niektóre kierunki studiów i ograniczono zakres działalności szeregu katedr.

Jesienią 1950 r. dyskutowana była sprawa reorganizacji Wydziału Humanistycznego. W skali kraju rysowała się koncepcja powołania wydziałów historycznych. Łódzkie środowisko historyczne w większości opowiedziało się za Wydziałem Filozoficzno-Społecznym, który obok filozofii i historii obejmowałby też socjologię, etnografię, archeologię, historię sztuki oraz estetykę i teorię sztuki⁷.

Pierwsza połowa lat pięćdziesiątych była niekorzystna dla funkcjonowania nauk socjologicznych, toteż wiosną 1952 r. dyskutowana była sprawa połączenia Instytutu Historycznego i Instytutu Socjologicznego⁸. W tych warunkach mało ustabilizowanych struktur w nauce pozycja Instytutu Historii była dobra, jako że miał konkretne zadanie kształcenia kadr historycznych, deficytowych w kraju w wyniku konsekwencji II wojny światowej oraz wprowadzanych na przełomie dekady lat czterdziestych i pięćdziesiątych przewartościowań dziejów ojczyzny i powszechnych.

W roku akademickim 1952/1953 rozpoczął działalność nowy Wydział Filozoficzno-Historyczny, a w obrębie jego działał nadal Instytut Historyczny, którego kierownikiem został prof. dr Bohdan Baranowski. Istotne zmiany nastąpiły natomiast w strukturze wewnętrznej Instytutu. Istniały tylko dwie katedry:

- 1) Historii Polski (kierownik prof. dr B. Baranowski) z zakładami:
 - a) Historii Gospodarczej i Społecznej (kierownik prof. dr N. Gąsiorowska),
 - b) Historii Polski Średniowiecznej i Nowożytnej (kierownik prof. dr S. Zajączkowski),
 - c) Historii Ruchów Społecznych (kierownik — vacat, pracownik zastępca profesora dr H. Katz);
- 2) Historii Powszechnej (kierownik prof. dr M. H. Serejski) z zakładami:
 - a) Historii Społecznej Starożytności i Średniowiecza (kierownik prof. dr M. H. Serejski),
 - b) Historii Starożytnej (kierownik — vacat),
 - c) Historii Nowożytnej (kierownik prof. dr J. Dutkiewicz)⁹.

Podział na zakłady oparty został na dawnej strukturze katedr. Rozbudowana została natomiast struktura zależności hierarchicznych: mini-

⁷ AIH, Protokoły Komisji Historycznej, 21 X 1950 r.

⁸ AIH, Protokoły Rady Administracyjnej, 19 IV 1952 r.

⁹ Skład osobowy i spis wykładów UE 1952/1953, Łódź 1953, s. 29—30.

sterstwo, rektorat, dziekanat, kierownik Instytutu, kierownik katedry i dopiero zakład. Stan ten przetrwał do okresu nowych przemian polityczno-społecznych w Polsce w 1956 r.

Ograniczenie centralizmu i rozszerzenie uprawnień samorządowych znalazło także odbicie w nowej strukturze organizacyjnej Instytutu Historii. W roku akademickim 1957/1958 Instytut posiadał następujące katedry:

1) Historii Polski do XV w. i Nauk Pomocniczych Historii (kierownik prof. dr S. Zajączkowski, a od 1960 r. doc. dr S. Krakowski);

2) Historii Polski XVI—XVIII w. (kierownik prof. dr B. Baranowski);

3) Historii Polski XIX—XX w. (kierownik prof. dr N. Gąsiorowska, a od 1958 r. doc. dr G. Missalowa) z zakładami:

a) Historii Polski XIX w. (kierownik doc. dr G. Missalowa),

b) Historii Polski XIX i XX w. (kierownik prof. dr N. Gąsiorowska, a od 1958 r. doc. dr H. Brodowska),

c) Nauk Pomocniczych Historii Nowożytnej i Najnowszej (kierownik — vacat);

4) Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej (kierownik prof. M. H. Serejski) z zakładami:

a) Historii Starożytnej (kierownik doc. dr L. T. Błaszczyk),

b) Historii Bizancjum (kierownik doc. dr H. Kappes),

c) Historii Powszechnej Średniowiecznej (kierownik prof. dr M. H. Serejski);

5) Historii Średniowiecznej Europy Wschodniej (kierownik prof. dr S. M. Kuczyński);

6) Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej (kierownik prof. dr J. Dutkiewicz) z zakładami:

a) Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej (kierownik prof. dr J. Dutkiewicz),

b) Historii Międzynarodowego Ruchu Robotniczego (kierownik doc. dr H. Katz)¹⁰.

Nowa struktura katedr w Instytucie wyraźnie przystosowana została do zadań dydaktycznych. Tylko Katedra Historii Średniowiecznej Europy Wschodniej wiązała się ze specyfiką warsztatu badawczego, tradycją oraz układami personalnymi.

Struktura zakładów była natomiast mało przejrzysta. Katedry nie podzielone na mniejsze jednostki organizacyjne posiadały także zakłady o nazwach identycznych jak katedry, którym podlegały. Obok zakładów o szerszym zakresie przedmiotowym i chronologicznym znajdowały się zakłady jak gdyby powtarzające część zakresu tych pierw-

¹⁰ Skład osobowy i spis wykładów 1957/1958, Łódź 1959, s. 37—39.

szych. Taka sytuacja wystąpiła w przypadku Zakładu Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej oraz Zakładu Historii Międzynarodowego Ruchu Robotniczego, a także Zakładu Historii Polski XIX—XX w. oraz Zakładu Historii Polski XIX w. Bliższa jednak analiza istniejących już od dawna warsztatów badawczych oraz układów personalnych wskazuje, iż przyjęta wówczas struktura zakładów służyła dobrze postępowi badań, należytej obsadzie zajęć dydaktycznych oraz minimalizowała powstawanie konfliktów międzypracowniczych.

Taka struktura organizacyjna zakładów Instytutu okazała się dość trwała, gdyż z niewielkimi korektami istniała do 1970 r. W 1958 r. z inicjatywy prof. dr. J. Dukiewicza przystąpiono do tworzenia Pracowni Metodyki Historii¹¹. Z początkiem roku akademickiego 1960/1961 rozpoczęła pracę Katedra Historii ZSRR, początkowo bez kierownika, a dopiero w 1964 r. po uzyskaniu docentury został nim doc. dr Władysław Bortnowski. W 1961 r. nastąpiły zmiany w strukturze Katedry Historii Polski XIX—XX w. Zakład o nazwie identycznej jak Katedra został przekształcony w Zakład Historii Wsi XIX—XX w. pod kierownictwem doc. dr Heleny Brodowskiej oraz powołano nowy zakład: Historii Polski Najnowszej pod kierownictwem doc. dr Pawła Korca. Po tych zmianach struktura organizacyjna stała się logiczna. Dwa lata później w Katedrze Historii Polski XVI—XVIII w. powstał Zakład Historii Kultury XVI—XVIII w. pod kierownictwem doc. dr Zofii Libiszowskiej¹².

Kolejne przemiany polityczno-społeczne nastąpiły w latach 1968 i 1970. Ferment w niektórych środowiskach inteligentkich i w zasadzie w całym środowisku studenckim roku 1968 spowodował istotne zmiany w zarządzaniu uczelniami. Ograniczone zostały uprawnienia samorządu akademickiego, podjęto szereg nowych środków w sferze wychowania młodzieży, m. in. wprowadzono tzw. wakacyjne praktyki robotnicze. Na początek roku akademickiego 1970/1971 przygotowana została nowa struktura organizacyjna. Jej podstawą stały się instytuty, natomiast katedry i zakłady stanowiły odtąd swego rodzaju margines w życiu uczelnianym. W obrębie instytutów zostały zlikwidowane katedry, a w ich miejsce na ogół w zmniejszonej liczbie zostały powołane zakłady jako jednostki o zadaniach dydaktycznych. Proces badawczy miał być odtąd skupiony w zespołach naukowych, dla których nie stworzono odpowiednich podstaw prawnych, form organizacyjnych i środków materialnych. Wyłaniały się liczne wątpliwości: jaka jest zależność służbowa pracowników, kto ocenia ich pracę, kto jest odpowiedzialny

¹¹ AIH, Protokoły z posiedzeń Komisji Historycznej z okresu 1955—1964, 30 X 1958.

¹² Skład osobowy i spis wykładów 1961/1962, Łódź 1962 oraz Skład osobowy i spis wykładów 1963/1964, Łódź 1964.

za rozwój naukowy itd. Istniały też obawy, czy w nowej organizacji nie dojdzie do rozerwania zasady zgodności badań z nauczaniem.

Ta nowa reorganizacja życia uczelnianego w Instytucie Historii miała przebieg stosunkowo łagodny i spokojny, jako że ten Instytut miał za sobą przeszło dwie dekady doświadczeń. Ogólna struktura organizacyjna nie była przecież naruszona. To inne kierunki działalności uniwersyteckiej przystosowywały się do struktury, jaką już od dawna mieli historycy, socjologowie, geografowie i niektóre środowiska ekonomistów.

W wewnętrznej strukturze Instytutu Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego zezwoliło na utworzenie tylko 5 zakładów, w tym 2 zakładów historii powszechnej i 3 zakładów historii Polski. Były to następujące zakłady:

- 1) Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej (kierownik doc. a później prof. H. Kappes, 1975—1978 doc. dr B. Zwolski, a dalej doc. dr W. Ceran),
- 2) Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej (kierownik do 1973 r. prof. dr J. Dutkiewicz, 1973—1984 prof. dr Z. Libiszowska, od 1984 prof. dr W. Michowicz),
- 3) Historii Polski Średniowiecznej (kierownik do 1982 r. prof. dr S. Krakowski, a dalej doc. dr S. M. Zajązkowski),
- 4) Historii Polski Nowożytnej (kierownik do 1985 r. prof. dr B. Baranowski, a dalej prof. dr Z. Kuchowicz),
- 5) Historii Polski Najnowszej (kierownik doc., a następnie prof. dr B. Wachowska).

Wszyscy nauczyciele akademicki Instytutu zostali rozdzieleni do tych zakładów. Zniszczone zostały stare struktury, a nowe w niektórych przypadkach były sztuczne. Wyrwani zostali niektórzy pracownicy z dotychczasowych zespołów i przydzieleni do nowych. Mieli początkowo poczucie obcości i ich też podobnie traktowano. Stąd wytworzyła się pewna atmosfera niepokoju, nieufności, niejasnych perspektyw itd. Uwzględnić jednak należy, iż całe środowisko pracowników Instytutu było należycie żyte, wypracowało sobie dobre normy współżycia koleżeńskie, zasady zależności służbowych, ale także i przestrzegania norm demokratycznych. Toteż stosunkowo szybko nastąpił proces adaptacji do narzuconych form organizacyjnych.

Podjęte zostały także długofalowe i systematyczne działania celem poprawienia struktury wewnętrznej Instytutu. Najmniej przeszkód formalnych było przy powoływaniu do życia nowych pracowni. Już w roku akademickim 1971/1972 rozpoczęła działalność Pracownia Metodyki Nauczania Historii (kierownik starszy wykładowca dr Wanda Zwolska do 1980 r., a dalej dr Eleonora Trzcńska). Rok później utworzony zo-

stał Zakład Historii Narodów ZSRR (kierownik prof. dr Władysław Bortnowski do 1983 r., a dalej dr Paweł Chmielewski).

W 1973 r. powstała kolejna nowa jednostka organizacyjna: Pracownia Nauk Pomocniczych Historii, która po 2 latach przekształcona została w Zakład Nauk Pomocniczych Historii (kierownik doc. dr Ryszard Rosin). Zakład ten bardzo szybko rozwinął się w dużą i prężną jednostkę badawczą i dydaktyczną. Złożyły się na to:

- 1) wieloletnie kształcenie kadry w tych dziedzinach w Instytucie,
- 2) życzliwa pomoc etatowa innych zakładów,
- 3) zrozumienie potrzeb tego zakładu przez władze dziekańskie i Rektorat.

Na początku lat osiemdziesiątych Zakład Historii Sztuki działający dotychczas samodzielnie i podlegający bezpośrednio Dziekanatowi został włączony do Instytutu Historii (kierownik doc. dr Wanda Nowakowska). W 1987 r. utworzony został w Instytucie Zakład Historii Polski Ludowej (kierownik prof. dr Stefan Banasiak). Ogółem po tych zmianach w Instytucie funkcjonuje 9 zakładów i jedna pracownia¹³.

Mimo zapowiadanych w 1970 r. zespołów jako podstawowej formy organizacyjnej badań w praktyce życia Instytutu zakłady rozszerzyły swe uprawnienia, obejmując także dziedzinę badań i kształcenie kadry naukowej, czyli kompetencje zakładów upodobniły się do zakresu działania dawnych katedr. Postulowane już przed dziesięcioleciem zasady pracy zespołowej nie były ani negowane, ani odrzucone. Istnieją liczne przykłady dokumentowane publikacjami, że po 1970 r. zespołowość w pracy badawczej umocniła się. Dominowały jednak zespoły robocze, nie rejestrowane formalnie, które podejmowały się wykonania określonych zadań i niknęły po zakończeniu prac.

Stopniowo kształtowały się jednak duże zespoły o charakterze interdyscyplinarnym obejmujące także badaczy z innych łódzkich i pozalódzkich ośrodków naukowych. W 1987 r. w Instytucie Historii działały następujące zespoły badawcze:

- 1) Interdyscyplinarny Zespół Naukowo-Badawczy Struktur i Przemian Społecznych Wsi Polskiej XIX—XX w. (kierownik prof. dr H. Brodowska-Kubiciel),
- 2) Interdyscyplinarny Zespół Historii Przemysłu (kierownik doc. dr W. Puś),
- 3) Centrum Badań nad Pokojem (kierownik prof. dr W. Michowicz),

¹³ Skład osobowy..., publikacje z okresu 1970—1985.

4) Interdyscyplinarny Zespół Naukowo-Badawczy dla Przygotowania Edycji pt. *3 Maja w tradycji i kulturze polskiej* (kierownik prof. dr A. Barszczewska-Krupa)¹⁴.

Z charakterystyki katedr i zespołów wynika, że w sposób wyraźny wydłużają się okresy wewnętrznych reorganizacji (1957—1970, od 1970 r.). W całym okresie swego istnienia Instytut wykazywał dużą wewnętrzną spójność. Nie ujawniały się istotniejsze sytuacje konfliktowe, a także nikłe były tendencje odśrodkowe.

Mimo istnienia kilku wstrząsów w życiu Uczelni nie było prób rozbicia lub też likwidacji Instytutu. Na podstawie doświadczeń należy jednak przyjąć, iż w przyszłości mogą być niezbędne generalne reorganizacje lub przynajmniej fragmentaryczne modyfikacje.

2. WŁADZE

Pierwszy statut Instytutu przewidywał następujące władze:

- 1) kierownik Instytutu;
- 2) Rada Administracyjna obejmująca kierownika jako przewodniczącego, kierowników seminariów i adiunktów; Radzie podlegał organ wykonawczy (nazywany prezydium), złożony z kierownika, jego zastępcy i adiunktów;
- 3) Rada Naukowa złożona z profesorów, docentów, adiunktów, 2 przedstawicieli asystentów, delegata Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego oraz innych historyków zaproszonych przez Radę Naukową¹⁵.

Kierownik reprezentował Instytut na zewnątrz, przewodniczył Radzie Naukowej i Administracyjnej, kierował bieżąco pracami administracyjnymi, czuwał nad realizacją planu naukowego i budżetu oraz przedkładał sprawozdania zebraniu ogólnemu pracowników Instytutu i władzom zwierzchnim.

Od początku roku akademickiego 1961/1962 istnieje tytuł dyrektora Instytutu. Jesienią 1962 r. odbył się w Łodzi ogólnopolski zjazd dyrektorów instytutów historycznych. W okresie poprzedzającym ten zjazd w środowisku łódzkim Instytutu Historycznego dyskutowane były uprawnienia i obowiązki dyrektora. Opinie były bardzo zdepolaryzowane. Jedni postulowali ustanowienie funkcji zastępcy dyrektora, inni byli temu przeciwni bądź godzili się na zastępcę dyrektora, ale wyłącznie

¹⁴ Instytut Historii, red. Z. Stankiewicz, Łódź 1987, s. 17—19.

¹⁵ AIH, Akta I I 1951—1952.

na okres choroby, wyjazdu z Łodzi itp. Jeszcze inni opowiadali się za etatowym adiunktem administracyjnym. Istotę sporu stanowił problem, czy kierownictwo Instytutu jest jednoosobowe czy zespołowe (dyrektor plus jego zastępca). W niektórych tych postawach można też dopatrywać się obawy przed skutkami umocnienia pozycji dyrektora czy też dyrekcji.

Do 1962 r. funkcja kierownika Instytutu pełniona była społecznie, tzn. bez jakiegokolwiek dodatkowego wynagrodzenia. Od tego roku dyrektorowi przysługiwał dodatek funkcyjny, jeżeli nie pobierał dodatku za kierowanie katedrą. Ponieważ pełniący funkcję dyrektora prof. dr J. Dutkiewicz był kierownikiem katedry, toteż po 1962 r. nadal kierował Instytutem na zasadzie społecznego zaangażowania. W okresie 1968—1970 w Instytucie istniała też społeczna funkcja zastępcy dyrektora.

Do 1970 r. dyrektor Instytutu spełniał w istocie rolę koordynatora działania katedr, które posiadały w dalszym ciągu szerokie uprawnienia — budżet, politykę kadrową, politykę badań itd. Instytut prowadził wspólną bibliotekę, dysponował lokalami oraz przydzielał katedrom zajęcia dydaktyczne.

Po 1970 r. uprawnienia dyrektora Instytutu wyraźnie wzrosły, m. in. ujednoczona została polityka kadrowa i zespolony budżet. W tym też roku ustanowiono funkcję zastępcy dyrektora związaną z dodatkiem służbowym. Trzy lata później Instytut posiadał 2 zastępców dyrektora, a od 1981 r. nawet 3. Od 1981 r. w Instytucie Historii jeden zastępca dyrektora kieruje procesem dydaktycznym na studiach stacjonarnych, a drugi kieruje studiami zaocznymi. Ponieważ studiami zaocznymi zajmować się może kierownik będący w strukturze organizacyjnej Dziekanatu, toteż utarła się praktyka, iż wybrany w głosowaniu tajnym wicedyrektor Instytutu zajmujący się studiami zaocznymi jest powoływany przez władze Uczelni na kierownika studiów zaocznych historii. Jest to w sumie zawiła operacja prawno-organizacyjna. Ma ona jednak liczne zalety, gdyż studia zaoczne nie pozostają poza systematycznym zainteresowaniem dyrekcji Instytutu.

Od 1970 r. mimo pewnych przejawów centralizacji wystąpiły też w życiu Instytutu wyraźne procesy demokratyzacji i jawności życia społecznego. Wykrystalizowała się dyrekcja jako organ kolegialny zbierający się co najmniej raz w tygodniu. W skład dyrekcji wchodzi: dyrektor, wicedyrektorzy, przedstawiciel organizacji partyjnej PZPR oraz przedstawiciel Związku Nauczycielstwa Polskiego.

Dyrektorami Instytutu byli: prof. dr Natalia Gasiorowska-Grabowska 1948—1952, prof. dr Bohdan Baranowski 1952—1956 i 1978—1981, prof. dr Józef Dutkiewicz 1956—1967 i 1968—1970, doc. dr Leon T. Błaszczyk

1967—1968, doc. dr Stefan Banasiak 1970—1978, prof. dr Władysław Bortnowski 1981—1983, prof. dr Alina Barszczewska-Krupa 1983—1984 oraz od 1984 r. prof. dr Zbigniew Stankiewicz.

Funkcje zastępców dyrektora Instytutu pełnili: doc. dr Stefan Banasiak 1968—1970, doc., a później prof. dr Wojciech Szczygielski 1970—1981, doc. dr Waldemar Michowicz 1973—1975, doc., a później prof. dr Barbara Wachowska 1975—1981, doc. dr Krystyna Sreniowska 1981—1985, dr Jerzy Grobis 1981—1984, prof. dr Zbigniew Stankiewicz 1981—1984, doc. dr Stanisław M. Zajączkowski od 1984 r. oraz prof. dr Józef Śmiałowski od 1985 r.¹⁶

Wymieniona Rada Administracyjna była bardzo ładnym szyldem dla instytucji nie posiadającej w ogóle aparatu administracyjnego. Po powstaniu Instytut funkcjonował bez służb pomocniczych istniejących we współczesnych uczelniach. Pracownicy naukowo-dydaktyczni wykonywali także wszystkie prace pomocnicze, jak: zakup książek, ich inwentaryzacja, wypożyczanie, prowadzenie sekretariatu, wyposażenie w meble i ich remont, sprawy wydawnicze, opieka nad grupami studentów itd. Dla przykładu dr G. Missala prowadziła sekretariat Instytutu, dr W. Łukaszewicz (późniejszy rektor Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu) prowadził administrację lokali, dr B. Zwolski — bibliotekę, a dr B. Baranowski — ewidencję i opiekę nad studentami. Dla skuteczniejszej koordynacji prac i porozumienia się z dyrekcją ustanowiono stanowisko „pierwszego adiunkta administracyjnego”. Na tym stanowisku osoby były wymieniane co 3 miesiące. W końcu 1948 r. „pierwszym adiunktem” był dr B. Baranowski, na początku 1949 r. dr G. Missalowa, a przez dalsze kolejne 3 miesiące — dr W. Łukaszewicz¹⁷.

Duże obciążenie pracowników, w szczególności młodszych, licznymi obowiązkami dydaktycznymi i organizacyjno-administracyjnymi ograniczało lub uniemożliwiała prowadzenie badań przez asystentów, a młodszym asystentom kończenie studiów. Po zarządzeniu kierownika Instytutu, iż prac badawczych i zajęć dydaktycznych nie należy wliczać do obowiązującego w tygodniu pensum 30 godzin, grupa asystentów wystosowała w marcu 1950 r. protest do władz Instytutu. W dokumencie tym stwierdzili oni: „Instytut zbyt mało troszczy się o stworzenie młodszym asystentom warunków umożliwiających odpowiednie postępy w pracy naukowej”. Domagali się dalej wliczania do pensum pracy w zespołach samopomocy w nauce, dyżurach i innych zajęć.

¹⁶ Skład osobowy..., publikacje z okresu 1952—1985; rozproszone informacje z AIH oraz wspomnienia Autora.

¹⁷ AIH, Protokoły Rady Administracyjnej, 10 XI 1948 r.

Specjalna komisja powołana przez Radę Administracyjną do rozpatrzenia tego memoriału postulowała drobne skorygowanie obowiązków niektórych asystentów oraz zatrudnienie przez Instytut maszynistki i bibliotekarza¹⁸.

Po raz pierwszy sekretarka w Instytucie została zatrudniona w 1954 r., a od początku lat siedemdziesiątych w sekretariacie pracują 2 osoby. Prowadzenie biblioteki stopniowo przejmował kwalifikowany personel bibliotekarzy, a zakup aparatury obecnie należy do obowiązków pracowników z pracowni fotograficznej i kserograficznej. Także troska o lokale i ich wyposażenie należała od ponad 20 lat do gospodarza gmachu, a obecnie intendenta.

Rada Administracyjna stopniowo obumierała, ale przez wiele lat utrzymywana była funkcja adiunkta administracyjnego, powoływanego na okres 1—2 lat, do zadań którego należało: układanie planu zajęć dydaktycznych, troska o wyposażenie i stan sprzętów, remont lokali itd. W miarę upływu czasu i na tym stanowisku ograniczano zakres zadań. Ostatecznie w połowie lat siedemdziesiątych zaniechano powoływania osób na to stanowisko.

Na przestrzeni kilku ostatnich dziesięcioleci trudny do zrekonstruowania jest obraz Rady Instytutu. Według statutu z 1948 r. zadania Rady Naukowej były następujące:

- „a) opracowanie planu działalności Instytutu,
- b) opracowanie i uzgodnienie rocznego planu zajęć w zakresie studiów historycznych,
- c) wypowiadanie opinii w sprawach dotyczących nauczania historii,
- d) przedstawianie wniosków w sprawie nabywania książek i pomocy naukowych,
- e) wypowiadanie opinii w sprawie statutu i ewentualnych projektów jego zmian,
- f) przyjmowanie do wiadomości sprawozdania kierownika z działalności Instytutu”¹⁹.

Podczas organizowania Rady Naukowej oprócz profesorów, docentów i pozostałych pracowników Instytutu ze stopniem doktora postanowiono zapraszać także prof. dr. J. Chałasińskiego, prof. dr. K. Jażdżewskiego, doc. dr. J. Adamusa, prof. dr. J. Wolskiego, dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej dr H. Więckowską, prezesa PTH L. Waszkiewicza, kustosa Archiwum Miejskiego R. Kaczmarka oraz dyrektora Centralnej Szkoły Związków Zawodowych J. Siwka. Przewidywano tak-

¹⁸ *Ibidem*, Protokoły oraz memoriał z 17 III 1950 r.

¹⁹ AIH, Akta 1 I 1951—1952.

że zapraszanie przedstawiciela Rady Naukowej Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego na zasadzie prawa wzajemności²⁰.

Z tak dużym rozmachem organizowana Rada Naukowa po odbyciu kilku posiedzeń zanika bez śladów dokumentujących jej rozwiązanie. Na tym etapie badań należy tylko domniemywać, że jej zadanie przejęły dwie instytucje społeczne: 1) ogólne zebrania pracowników Instytutu, które systematycznie raz lub dwa razy w roku są zwoływane aż do chwili obecnej, 2) Komisja Historyczna.

Komisja Historyczna jest także trudna do rozszyfrowania. Protokoły z jej posiedzeń zawierają różne nazwy: Komisja Historyczna UŁ, Komisja Historyczna Wydziału Humanistycznego, Komisja Historyczna Instytutu Historycznego. Na czele tej Komisji stała prof. dr N. Gąsiorowska, a więc kierownik Instytutu. Zbierano się na ogół w składzie samodzielnych pracowników, chociaż były także poszerzone posiedzenia z udziałem adiunktów lub doktorów.

Można więc tylko przypuszczać, że początkowo komisja ta miała za zadanie rozpatrywanie spraw całego środowiska historycznego (także katedr będących poza Instytutem Historycznym). W miarę upływu czasu, w szczególności po reorganizacji wydziałów UŁ, w komisji tej zaczęła dominować problematyka Instytutu Historii.

W końcu lat pięćdziesiątych i w dekadzie lat sześćdziesiątych Komisja Historyczna nazywająca się zawsze Komisją Instytutu Historycznego zbierała się systematycznie około 4 razy w roku i posiadała znaczny wpływ na życie Instytutu. Zajmowała się ona wówczas sprawami organizacyjnymi i badawczymi. Stanowiła więc namiastkę Rady Instytutu. Nie była jednak organem Instytutu, gdyż równolegle z nią działały dalsze komisje: dydaktyczna, wydawnicza oraz biblioteczna²¹.

W 1970 r. powołana została przez pracowników Instytutu Rada, która faktycznie stanowiła kopię Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego UŁ. W jej skład wchodziłi wszyscy samodzielni pracownicy (profesorowie i docenci), kierownicy jednostek organizacyjnych nie posiadający statusu pracownika samodzielnego, kierownik Biblioteki Instytutu oraz przedstawiciele: Podstawowej Organizacji Partyjnej PZPR, Związku Nauczycielstwa Polskiego, a także organizacji studenckich.

3. NAUCZYCIELE AKADEMICKY

Kadra Instytutu Historii stanowi silne środowisko naukowe na tle sytuacji Wydziału Filozoficzno-Historycznego UŁ, natomiast reprezen-

²⁰ AIH, Protokoły Rady Naukowej, 10 XI 1948 i 24 I 1950 r.

²¹ AIH, Protokoły Komisji Historycznej.

tuje średni poziom w skali uniwersyteckich instytutów historii. W chwili powstawania Instytutu było to już przeszło 20-osobowe środowisko historyków, w tym 6 profesorów stwarzało korzystne perspektywy dla kształcenia kadry naukowej. Rozwój kadry w układzie chronologicznym przedstawia tab. 1.

Tabela 1

Nauczyciele akademicki Instytutu Historii w latach 1950—1987

Rok akademicki	Profesorowie	Docenci i zastępcy profesora	Adiunkci	Asystenci	Razem
1949/1950	6	2	4	12	25
1956/1957	6	11	7	16	40
1963/1964	6	7	16	10	39
1972/1973	5	14	7	16	42
1981/1982	10	7	21	12	50
1986/1987	9	7	25	11	52

Zródło: Składy osobowe UE, akta bieżące i opracowania wewnętrzne Instytutu.

Z tab. 1 wynika, że kadra Instytutu wzrasta systematycznie w umiarkowanym tempie. Przez okres pierwszego ćwierćwiecza liczba profesorów nie ulegała powiększeniu, jakkolwiek w tej grupie następowała wymiana osób (nadane tytuły oraz przeniesienia do innych ośrodków naukowych lub przejścia na emeryturę). Dopiero w ostatnim dziesięcioleciu liczba profesorów wyraźnie wzrosła.

W grupach docentów i adiunktów wyraźnie zaznaczają się skutki rozwoju naukowego poszczególnych pokoleń. Liczna grupa adiunktów na początku lat sześćdziesiątych zwiększyła liczbę docentów na początku lat siedemdziesiątych, a następnie liczbę profesorów na początku obecnej dekady.

Całe środowisko nauczycieli akademickich uległo w analizowanym okresie podwojeniu. W poszczególnych grupach uwidoczniły się jednak rażące różnice. Przyjmując za 100 stan w 1956 r. po 30 latach, czyli w 1986 r., uzyskujemy wzrost dla grupy profesorów do 150, dla docentów spadek do 63, dla adiunktów wzrost do 343 i dla asystentów spadek do 69. Przeplatanie się wskaźników wzrostu i spadku świadczy o braku zrównowżenia w rozwoju kadry.

Wysnute wnioski z przeprowadzonej w 1974 r. analizy kadry tego Instytutu znajdują potwierdzenie w aktualnej statystyce²². Stąd budzi

²² S. Banasiak, W. Michowicz, *Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1968—1973*, „Rocznik Łódzki” 1975, t. XX(XXIII), s. 25—29.

zaufanie teza, że politykę kadrową można prognozować na okresy kilkunastoletnie.

Kadrę Instytutu Historii należy uznać za dobrą i posiadającą dobre perspektywy na przyszłość. Dużym wysiłkiem dla młodej kadry jest przygotowanie doktoratu. Wyraźnie obserwuje się, że cykl wykonania rozprawy doktorskiej uległ ostatnio wyraźnemu skróceniu. Po doktoracie wzrastają znacznie obciążenia dydaktyczne, wzrasta zakres publikowania dorobku naukowego, dopiero w tym okresie życia powstają możliwości stabilizacji życia rodzinnego i materialnego. Skromne dochody adiunktów negatywnie wpływają na ich rozwój naukowy. Sytuacja występująca w Instytucie Historii potwierdza tylko ogólnokrajowe zjawisko. Wyjazdy zagraniczne nie są przystosowane do poziomu zaawansowania warsztatu badawczego adiunkta. Oferty wyjazdów są często spóźnione.

Analiza stanu kadry Instytutu wskazuje, że w najbliższych latach ustabilizuje się liczba profesorów, natomiast liczba docentów będzie szybko wzrastała. Liczba adiunktów także ustabilizuje się lub nieznacznie zmniejszy. Najważniejszym elementem w polityce kadrowej Instytutu jest racjonalny rozdział etatów dla asystentów, ażeby zapewnić rozwój kadry nie według aspiracji wpływowych osób, ale według perspektywicznych potrzeb.

Poważne zastrzeżenia budzi rozmieszczenie nauczycieli akademickich

Tabela 2

Rozmieszczenie nauczycieli akademickich w jednostkach organizacyjnych Instytutu w 1987 r.

Nazwa zakładu (pracowni)	Profesorowie	Docenci	Adiunkci	Asystenci	Razem
Zakład Historii Starożytnej i Średniowiecznej Powszechnej	—	1	3	1	5
Zakład Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej	2	1	5	2	10
Zakład Historii ZSRR	—	—	3	—	3
Zakład Historii Polski Średniowiecznej	—	1	2	—	3
Zakład Historii Polski Nowożytnej	5	1	3	4	13
Zakład Historii Polski Najnowszej	1	—	3	—	4
Zakład Historii PRL	1	—	2	—	3
Zakład Nauk Pomocniczych Historii	—	2	4	1	7
Zakład Historii Sztuki	—	1	—	1	2
Pracownia Metodyki Nauczania Historii	—	—	1	2	3

kich w wewnętrznej strukturze Instytutu. Ilustrację statystyczną do tego stanu zawiera tab. 2.

Na 10 jednostek organizacyjnych Instytutu w 6 nie ma profesorów, w 2 nie ma w ogóle samodzielnych pracowników naukowych, a w 4 jednostkach nie ma docentów. Na najbliższe lata korzystna jest tylko sytuacja w Zakładzie Historii Polski Nowożytnej, w którym pracuje 55% profesorów Instytutu. Tabela 2 także sygnalizuje konieczność sterowania etatami z uwzględnieniem perspektywicznych potrzeb.

4. BAZA MATERIALNA

Instytut rozpoczął działalność dysponując 2 salami wykładowymi i 8 pokojami, mieszczącymi się przy ul. Lindleya 3. Sale wykładowe nie wystarczały dla 5 roczników studentów, toteż doraźnie Instytut korzystał z innych sal znajdujących się w gestii Rektoratu UŁ. W trzech pokojach znajdowały się magazyny książek, w czwartym ulokowano czytelną i bibliotekę podręczną, a pozostałe 4 pokoje przeznaczone były dla pracowników Instytutu²³.

W 1954 r. Instytut Historii przeniesiony został do obiektu pofabrycznego, po gruntownej adaptacji na potrzeby biurowe, znajdującego się przy ul. M. Buczka 27a. Warunki lokalowe w tym obiekcie były znacznie lepsze. Obszerne pomieszczenia uzyskała biblioteka na magazyn książek i czytelną. Także poprawiły się warunki lokalowe katedr. Na potrzeby dydaktyczne Instytut uzyskał 3 sale wykładowe oraz możliwość doraźnego korzystania z innych sal. Budynek posiada dużą kubaturę, toteż w miarę rozrastania się Instytutu oraz poprawiania się sytuacji lokalowej Uniwersytetu istniały możliwości obejmowania dalszych pomieszczeń po przeniesieniu do innych lokali Katedry Filozofii oraz Katedry Ekonomii Politycznej.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych w salach przy ul. Buczka 27a odbywały się także zajęcia dla studentów filologii polskiej, biologii i pedagogiki. Na przełomie szóstej i siódmej dekady Instytut przejął te sale do swojej dyspozycji. Dzięki temu można było racjonalnie rozkładać zajęcia studentów, zwiększyć pomieszczenia dla biblioteki, przydzielić pokój do dyspozycji organizacji studenckich oraz jedną dużą salę przekształcić w klub studencki.

²³ AIH, Akta 1 I 1951—1952.

W 1975 r. jedna duża sala otrzymała estetyczny wystrój wnętrza oraz wyposażona została na wydzielonym zapleczu w pełny zestaw aparatury audiowizualnej. Niestety pozostałe sale reprezentują standard odległej w czasie epoki, gdyż ich wyposażenie składa się z ławek, krzeseł, tablicy i oświetlenia elektrycznego. Dążenia kilku kolejnych dyrektorów do zmodernizowania tych sal nie doczekały się dotąd realizacji.

Od momentu powstania Instytutu środowisko historyczne było żywo zainteresowane stosowaniem nowoczesnej techniki w procesie badań i nauczania. Najwcześniej prowadzone były z pozytywnym skutkiem starania o zakupienie powielacza do kopiowania pomocy dydaktycznych oraz prac naukowych. W następnej kolejności zakupiono kilka maszyn do pisania. W końcu lat pięćdziesiątych z inicjatywy kierownika Instytutu prof. dr. J. Dutkiewicza i prof. dr. B. Baranowskiego przystąpiono do organizowania w Instytucie pracowni fotograficznej. Wydzielono na ten cel pokój, a Katedra Historii Sztuki udostępniła Instytutowi część swego sprzętu (na ogół przestarzałego i zużytego) oraz pomoc asystenta. W następnej dekadzie Instytut uzyskał etat dla pracownika do pracowni fotograficznej oraz zakupił podstawowe wyposażenie. W latach siedemdziesiątych zakupiony został kserograf, znaczne ilości nowoczesnego sprzętu z importu, jak: aparatura do mikrofilmowania, aparat do kopiowania mikrofilmów, sprzęt do wykonywania fotografii i przezroczy kolorowych. Ponadto Instytut został wyposażony w nowe maszyny do pisania, kilka czytników mikrofilmów, rzutników pisma i przezroczy, kalkulatory i magnetofony. Zakupiony został drugi, wydajniejszy kserograf. Aparatura Instytutu znajduje się w:

- 1) pracowni fotograficznej,
- 2) pracowni kserograficznej,
- 3) w sali audiowizualnej,
- 4) w dyspozycji poszczególnych pracowników.

Posługiwanie się w procesie dydaktycznym nowoczesnym sprzętem audiowizualnym ma jednak ograniczone zastosowanie ze względu na niedostatek odpowiednich pomocy naukowych oraz nieprzystosowanie sal wykładowych.